

La mort genealògica

Ritualitzar la mort en context migratori

ipecc

Jordi Moreras i Ariadna Solé

Anàrquica i atzarosa, la mort és especialment inesperada en el trànsit migratori. Abdelmalek Sayad, un dels autors que més ha treballat entorn de la doble absència que genera tota migració, destaca el fet que la mort reverteix alguns dels ordres que s'impliquen en el binomi emigració-immigració: «La mort de l'immigrat és a imatge i mesura del que fou la seva vida. És una mort que incomoda tothom, ja que es tracta d'una mort inclassificable [...], ja que interroga tothom sobre la doble condició de l'home immigrant aquí i emigrat d'allà» (Sayad, 2000: 9). Abordar la qüestió de morir lluny de casa, quan hom es troba com a emigrat en un país diferent del d'origen, representa progressar en el coneixement dels processos migratoris, la qual cosa suposa començar a considerar aspectes que alteren la definició clàssica del que suposa emigrar.

Les diferents situacions postmigratòries que acompanyen el procés d'assentament dels col·lectius d'origen migratori, no poden entendre's com una etapa de superació de les relacions que es continuen mantenint amb la societat d'origen, ja sigui directament o a través de les referències que són vinculades amb ella. La mort, paradoxalment, serveix per insistir (encara que sigui per última

vegada) sobre els vincles de l'emigrat amb la seva societat d'origen⁽¹⁾.

La recerca de la qual es deriva aquest text ha volgut analitzar l'experiència de dos espais reservats en cementiris municipals per a l'enterrament musulmà a Catalunya (a Barcelona i a Manresa). Són dos exemples que mostren el complex procés de negociació que es dona entre les demandes formulades pels col·lectius musulmans, i la capacitat del sistema burocràtic i legal per assumir aquelles pràctiques funeràries que no contravinguin les normatives existents, el sistema d'organització o els principis tècnico-sanitaris.

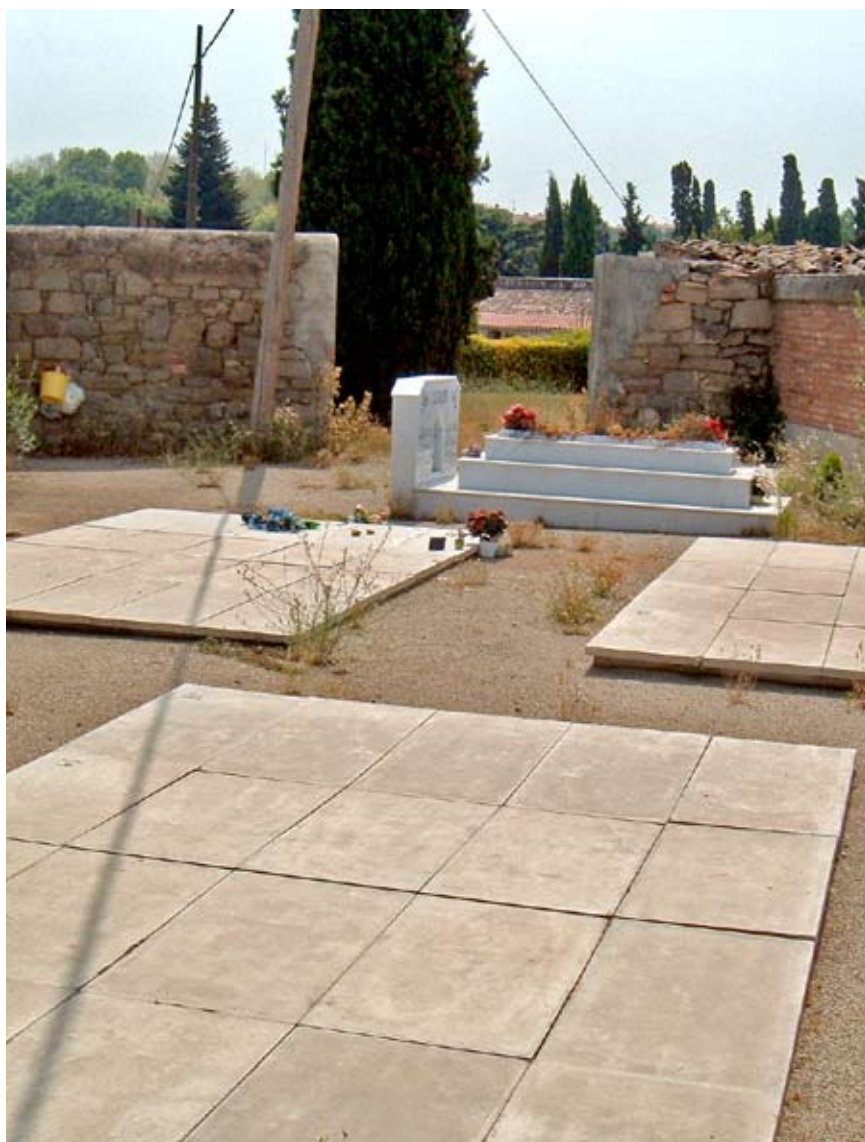
Yassine Chaïb (2000) interpreta que la mort d'un emigrant fora del seu país és el punt final d'un llarg procés de desarrelament. No obstant això, la mort també pot ser interpretada com la darrera ocasió que té el difunt per poder donar proves del seu arrelament. Ara bé, respecte a qui o en relació amb quin territori? Des del darrer moment de la vida, és possible reconstruir les genealogies de cada individu a través de les pertinences que ha compartit amb altres persones durant la seva existència. I atès que aquesta reconstrucció es produeix en un context de permanent redefinició identitària, els actes que acompanyen la defunció són el testimoni a partir del qual valorar el grau d'intensitat de les seves fidelitats.

Morir en context migratori altera els compromisos dels difunts amb el seu context social immediat, però a la inversa també modifica els graus de responsabilitat dels col·lectius immigrants que s'estableixen, en correspondència amb la desaparició d'un dels seus membres.

Estructures familiars de solidaritat

En primer lloc, la mort convoca els familiars dels difunts, sobre els quals recau el deure de donar la millor atenció possible al difunt, començant per l'acompanyament del moribund en els seus darrers moments, i acabant per viure amb dolor i abatiment la seva imminent pèrdua. En context migratori, amb la família absent o només reconstruïda sobre un model nuclear—desapareixen les relacions fonamentades sobre la base d'una família extensa—, es generen situacions que obliguen a apel·lar a la solidaritat grupal immediata, com a alternativa per poder resoldre els aspectes que provoca una eventualitat no contemplada pel propi immigrant o per la seva família.

Amb la família directa absent, els altres familiars més llunyans dins una estructura de família extensa acaben assumint la responsabilitat de l'atenció del difunt, obrint-la respecte el conjunt del col·lectiu al que pertanyia el finat. D'aquesta manera, s'activen les estructures d'una solidaritat que encara es manté sobre la base d'una precarietat de

■ Cementiri de Manresa. Detall de la parcel·la musulmana. JORDI MORERAS

TAULA 1

En el país d'origen	En el país d'emigració
Principi de continuïtat, ordre genealògic.	Principi de ruptura, ordre de desafiliació.
Aplicació dels rituals islàmics per defecte.	Aplicació negociada dels rituals islàmics.
Transgredir el principi d'inhumar allà on el difunt mor.	Fidelitat al principi d'inhumar allà on el difunt mor.
Ser inhumat en terra musulmana.	Ser inhumat en terra no musulmana.
Ser inhumat en la terra de naixement.	Ser inhumat lluny de la terra de naixement.
Restar a prop dels familiars.	Restar lluny del nucli familiar.
Ser enterrat a prop d'altres familiars.	Ser enterrat entre estranys.
Mantenir-se en el record familiar.	Poder caure en l'oblit.
Tombes gratuïtes i a perpetuïtat.	Tombes amb cost de manteniment i sense perpetuïtat garantida.
Manteniment dels vincles comunitaris.	Desactivació dels vincles comunitaris.
Cost de la repatriació.	Estalvi per a la no-repatriació.

recursos. En aquest sentit és significatiu tenir present que les primeres estructures que desenvolupen els col·lectius immigrants per resoldre la defunció dels seus membres, no passen tant per generar iniciatives d'atenció funerària com per facilitar el trasllat del cos al país d'origen. El repatriament, doncs, esdevé l'opció primera que contempen aquests col·lectius, i sembla lògic que avui en dia es mantingui així.

En segon lloc, familiars, amics i coneguts, a més de procedir a garantir el tractament adequat del cadàver des d'una perspectiva religiosa, han de resoldre un interrogant de primer ordre, com és decidir si el difunt serà enterrat allà on va morir o si cal repatriar-lo al seu país. Quan aquesta persona no ha transmès als seus familiars o amics la seva darrera voluntat, o si no va preveure les despeses que generaria la seva mort, la decisió s'invoca dins del marc de la responsabilitat comunitària, que sovint passa per fer preferent l'opció del repatriament, tot i saber el seu elevat cost, abans de deixar que el difunt passi a ser enterrat en un cementiri local.⁽²⁾

En tercer lloc, s'espera que aquell que ha viscut d'acord amb els preceptes de la doctrina islàmica, també vulgui que la seva mort s'ajusti a ella. De fet, la tanatopràxia de purificació del cos del difunt i l'oració comunitària, que esdevenen els dos fonaments principals de la ritualitat funerària islàmica, es desenvolupen en la majoria de les defuncions entre aquest col·lectiu, tant si es decideix inhumar el cadàver allà on va trobar la mort, o bé repatriar-lo al seu país d'origen.⁽³⁾ El debat doctrinal intenta dirimir la qüestió de fer prevaldre el dictat profètic d'enterrar allà on el musulmà mor, o bé garantir que la seva inhumació es faci correctament en un país musulmà. Però la prevalença aclaparadora del repatriament dels difunts suposa una resposta que no s'elabora sobre la base de l'adequació doctrinal i que respon, en paraules

■ Cementiri de Montjuïc. Sala de tanatopràxia al Centre de Recepció de Difunts Islàmics a Barcelona. ARIADNA SOLÉ

d'Aggoun, en una manera de «respectar l'ordre genealògic fent-se enterrar en les tombes de la família en origen» (Aggoun, 2006: 77).

El sentiment identitari que expressa aquesta elecció de voler ser traslladat al lloc on es va néixer, conté més dimensions nacionals i culturals que no pas religioses. La mort esdevé la darrera ocasió en què poder-se vincular amb la història familiar i la terra materna. És l'atracció per una terra mai oblidada la que sembla prevaldre en les decisions que porten al repatriament, per sobre de la fidelitat a les prescripcions religioses. Per Chaïb (2000: 23) el cos és un «suport genealògic, una prova de la identitat», i la mort una possibilitat per fer un procés de «reparació genealògica» i de «reapropiació del propi itinerari biogràfic». Una voluntat que sovint s'alimenta per la temença de morir lluny del nucli familiar i poder pensar que en el futur un podrà ser oblidat en la memòria familiar.

En darrer lloc, la mort també s'interpreta com a prova de la voluntat del

difunt d'arrelament en la societat a la que va arribar temps enrere. Aquesta societat es veu reconfortada amb el fet que l'expressió de la voluntat del difunt d'enterrar-se en el país on va emigrar és la culminació perfecta d'un procés d'integració iniciat en vida. Això genera una recreació idealitzada d'un procés que s'interpreta de manera lineal, acumulativa i que depèn, en darrera instància, de la voluntat de la persona implicada. Tots sabem que els processos d'integració social són molt més complexos, i que requereixen la combinació de diferents factors. No obstant això, prendre la decisió de voler ser enterrat en terra diferent d'on es va néixer, representa certament una doble prova: la de la confirmació del difunt en el seu intent per voler formar part d'aquesta societat, mitjançant el seu darrer testimoni, i la de la societat i les condicions que aquesta ha ofert perquè les persones immigrades se sentin part d'ella, ja sigui en vida o en mort.

Vinculació d'enterrament i integració

Davant la mort dels immigrants, les societats receptores es veuen condicionades a adequar els seus serveis, legislació i estructures a aquestes noves realitats. De manera paradoxal, la mort fa presents els immigrants a través de la seva absència, i es converteix en una prova de la capacitat d'aquestes societats de generar un sentiment suficientment consistent de pertinença a tots aquells que volgueren emigrar-hi. Darrere d'aquesta certa obsessió a vincular estretament enterrament i integració, hi apareixen dues reflexions principals: d'una banda, la idea de voler aconseguir en la mort allò que no es va aconseguir en vida; de l'altra, el fet que l'elecció per ser inhumat en un lloc o en un altre pugui ser interpretada irremediablement com una traïció, ja que és impossible satisfer una o altra banda. La mort suposa la fi de les resistències per part d'uns individus que han estat permanentment requerits per donar

proves de la seva lleialtat, tant respecte a les societats europees com a les societats d'origen.

Tot aquest cúmul de compromisos —aparentment irrenunciables—, que ha d'afrontar el difunt, dibuixa un escenari en el qual es valoren aquells elements que permeten definir les raons que poden justificar la decisió de voler ser enterrat en terra europea o en el país d'origen. Recollim aquests arguments en el següent quadre:

Tots aquests diferents factors se situen en una balança que fa decantar una decisió —tornem a insistir— no sempre adoptada pel mateix difunt sinó pels seus familiars i coneguts. Fins al moment, aquest balanç continua decantant-se vers la repatriació com a manera de mantenir actiu aquest vincle genealògic que, en definitiva, esdevé un argument molt més potent que no pas ser fidel al que prescriu el dogma religiós. ■

NOTES

- (1) Aquest article sintetitza l'informe de recerca «Espais de mort i diversitat religiosa. La presència de l'islam als cementiris i tanatoris catalans» (novembre de 2010), que es va beneficiar d'una beca de l'IPEC.
- (2) L'opció alternativa quan no pot assumir-se el cost de la repatriació sol ser recórrer a un enterrament de beneficència, en què l'Administració assumeix el cost del funeral en el cas de les persones sense recursos. Aquests solen dur-se a terme a les files de ninxols més elevades o bé en fosses comunes.
- (3) Val a dir que en diverses localitats catalanes els tanatoris faciliten espais per a la realització del rentat ritual dels cadàvers.

BIBLIOGRAFIA

- Aggoun, A. *Les musulmans face à la mort en France*. París: Espace Éthique-Éditions Vuibert, 2006.
- Chaïb, Y. *L'émigré et la mort*. Marsella: CIDIM / Edisud, 2000.
- Sayad, A. «Préface». A: Chaïb, Y. *L'émigré et la mort*. Marsella: CIDIM / Edisud, 2000.